

9. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-612. – Спр. 455. – Арк. 6 зв.
10. Аркадій Васильович Верзилів // Архів УВАН у США. – С. 45.
11. Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии (далі – Труды ЧАК). – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – С. 6.
12. Аркадій Васильович Верзилів // Архів УВАН у США. – С. 5.
13. *Дорошенко Д.* Огляд української історіографії. – Прага, 1923. – С. 157.
14. Труды ЧАК. – Чернигов, 1902. – Вып. 5. – С. 33.
15. Там само. – Отд. II. – С. 13–20.
16. Там само. – С. 108.
17. Аркадій Васильович Верзилів // Архів УВАН у США. – С. 7–8.
18. *Курас Г.М.* До історії Чернігівської губернської архівної комісії // Архіви України. – 1994. – № 1-6. – С. 92–96.
19. Там само. – С. 95–96.
20. Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 215.
21. *Коваленко В.П.* Итоги и перспективы изучения древнего Чернигова // Первая Всесоюзная научная конференция по историческому краеведению. Тезисы докладов и сообщений. – К., 1987. – С. 67.
22. Десна. – 1906. – 20 апреля.
23. *Верзилов А.В.* Автобіографічні відомості. 1924 р. // ІР НБВУ. – Ф. X. – Спр. 4930. – Арк. 8.
24. ДАЧО. – Ф. 145. – Оп. 2. – Од. зб. 1373. – Арк. 5 зв.–6 зв.
25. Труды ЧАК. – Чернигов, 1910. – Вып. 7. – С. 145–153.
26. А. Верзилів. Д-ві Курінному // Архів УВАН у США. – С. 1.
27. Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 195–204.
28. Аркадій Васильович Верзилів // Архів УВАН у США. – С. 5.
29. Десна. – 1906. – 31 мая.
30. Аркадій Васильович Верзилів // Архів УВАН у США. – С. 6.
31. Боротьба. – 1919. – 12 лютого.
32. ДАЧО. – Ф. Р-593. – Оп. 1. – Спр. 56. – Арк. 30 – 31.
33. Черниговская мысль. – 1918. – 20 ноября.
34. ДАЧО. – Ф. Р-593. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 33, 100.
35. ДАЧО. – Ф. Р-612. – Оп. 1. – Спр. 455. – Арк. 10.
36. ІР НБВУ. – Ф. I. – Спр. 45630. – Арк. 2.
37. *Верзилов А.* Найдавніший побут Чернігівської околиці // Чернігів і Північне Лівобережжя. – К., 1928. – С. 62–79.
38. *Верзилов А.* Наукове життя в Чернігові в 1914–1924 рр. // Україна. – 1925. – Кн. 3. – С. 180–183; Кн. 4. – С. 181–183.
39. ІР НБВУ. – Ф. X. – Спр. 4933. – Арк. 16 зв.
40. Україна. – 1928. – № 6. – С. 82–83.
41. ІР НБВУ. – Ф. X. – Спр. 4939.
42. *Коваленко О., Курас Г.* Михайло Грушевський: тиждень в Чернігові // Сіверянський літопис. – 1999. – № 1. – С. 152.
43. *Ткаченко В., Ігнатенко М.* Чернігівське наукове товариство у контексті національного відродження України 20-х років // Сіверянський літопис. – 1995. – № 2. – С. 56.
44. Відгук про дисертацію Г.М. Кураса «Чернігівська архівна комісія та її внесок у вивчення історії України», представлено на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук по спеціальності 07.00.09. – Історіографія, джерелознавство і методи історичного дослідження офіційного опонента кандидата історичних наук, доцента, декана історичного факультету Чернігівського педінституту ім. Т.Г. Шевченка О.Б.Коваленка. Зберігається в архіві Г. Кураса. – С. 5.

Валерій Пристайко

Участь П. Добровольського в роботі Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Петро Михайлович Добровольський народився 28 (16) січня 1871 р. в селі Яриловичі Городнянського повіту Чернігівської губернії в сім'ї священника. Протягом 1888–1894 рр. він навчався у

Чернігівській духовній семінарії, після закінчення якої склав іспити «на звання учителя церковно-приходської школи, был псаломщиком ц[еркви] г. Чернигова и где-то числился церковно-приходским учителем; в то же время он служил в конторе Губернской Земской больницы, а затем надзирателем и учителем пения в Сиротском Доме»¹. Водночас у 1895–1902 рр. П. Добровольський служив у Чернігівській духовній консисторії. Цікавий факт: коли П. Добровольського запитували, чому він не став священником, він відповідав, «что он видит в сане священника высокое звание, которое не мог бы по совести носить»². Наприкінці 90-х рр. XIX ст. він розпочав студіювати місцеву церковну історію – у 1899 р. вийшла друком брошура П. Добровольського «Памятники времен Святителя Феодосия Углицкого в Черниговском Елецком Успенском монастыре», в якій було зібрано його статті, опубліковані в «Черниговских епархиальных известиях»³. До цього ж часу відносяться й роботи, присвячені Святому Димитрію Ростовському: «Книги Святого Димитрия Ростовского» (1899), «Опись хозяйства Елецкого монастыря, составленная Святым Димитрием Ростовским» (1909), «Из жизни двух Святителей Димитрия и Феодосия»⁴.

У 1900 р. П. Добровольський виявив у архіві Троїцько-Іллінського монастиря і оприлюднив «царские патриаршие грамоты, хранящиеся в ризнице Троицкого Архиерейского Дома»⁵. Проте найбільше уваги П. Добровольський приділяв Єлецькому монастирю, історії якого він присвятив велику працю, надруковану в 1901 р. Крім загального нарису історії обителі П. Добровольський досить докладно схарактеризував діяльність настоятелів, а також монастирські святині та визначні пам'ятки. Побудована значною мірою на нововиявлених документах, студія П. Добровольського стала значним внеском у регіональну історіографію.

У січні 1899 р. П. Добровольський виступив на засіданні Чернігівської губернської вченої архівної комісії (далі – ЧАК) з двома цікавими доповідями: «Замечания на работу командированного из Харькова для ознакомления с местными архивами молодого ученого Плохинского к описанию архива Елецкого монастыря» та «Архимандрит Елецкий Нил Березовский (1722–26 гг.)»⁶. У 1900 р. в «Земском сборнике Черниговской губернии» було надруковано його нарис «Старинные украинские тракты».

У вересні 1902 р. П. Добровольський став правителем справ ЧАК. Слід зазначити, що ця інституція натоді переживала важкі часи. Переважна більшість членів комісії з числа місцевих чиновників не мала ні бажання, ні часу займатися впорядкуванням архівів. Чи не єдиним досягненням було створення історико-археологічного музею, відкритого для відвідувачів у 1897 р.⁷ Завдяки П. Добровольському робота ЧАК помітно активізувалася, значною мірою оновився її склад. Засідання почали проводитися прилюдно. На них виголошувалися реферати про творчість Г. Сковороди, Т. Шевченка, Г. Успенського, лунали вимоги щодо вільного розвитку української мови та культури. Депутація від комісії взяла участь в урочистому відкритті пам'ятника І. Котляревському у Полтаві. Група членів комісії, до складу якої входив М. Коцюбинський, склала ґрунтовну Програму для збирання археологічних, історичних та етнографічних відомостей по Чернігівській губернії, яка визначила напрями дослідницької роботи в галузі краєзнавства.

Суттєво покращилася робота комісії в сфері архівної справи. За часів П. Добровольського було вироблено чіткий порядок розгляду справ, призначених до знищення в установах і відомствах не тільки Чернігівської губернії, але й сусідніх – Київської, Полтавської, Волинської та Мінської, де архівних комісій не існувало. За рахунок відібраних документів, що мали історичне значення, при ЧАК було створено невеликий архів. До нього передавали матеріали про економічний стан селян-

ських господарств, рекрутські набори, зловживання чиновників та ін. Але вибіркового метод поповнення архіву був не зовсім виправданим, оскільки призводив до розпорошення й дроблення фондів, що мали цінність саме у повному складі⁸. Того ж таки року на підставі архівних джерел П. Добровольський підготував студію «Путешествие Императрицы Екатерины II через Черниговский край», яка була надрукована у 5-у випуску «Трудов» ЧАК.

П. Добровольський брав активну участь у науковому житті, нарадах присвячених діяльності архівних комісій, працював над проектом «Положення» про архівні комісії тощо. Як правитель справ він вів листування комісії з установами та дослідниками, всіляко сприяв поповненню бібліотеки ЧАК. До речі, у 1909 р. П. Добровольський передав до ЧАК власну бібліотеку. Під час своїх поїздок по губернії він зазвичай встигав оглянути церковні й монастирські бібліотеки, фамільні архіви і домопитись про передачу до комісії унікальних старожитностей⁹.

Протягом 1902–1903 рр. П. Добровольський досліджував архів Чернігівської чоловічої гімназії й опублікував у «Черниговских губернских ведомостях» велику добірку документів з історії цього навчального закладу. Як слушно стверджували сучасники, завдяки саме П. Добровольському Чернігів налагодив зв'язки з провідними науковими центрами. Дослідники, які приїздили до Чернігова, з вдячністю відгукувались про П. Добровольського, який зі знанням справи й незмінною люб'язністю допомагав їм у музейних та архівних пошуках¹⁰.

1905 року П. Добровольського обрали гласним Чернігівської міської думи, а в 1906 р. – її секретарем, але свою роботу в ЧАК він не припиняв. До речі, П. Добровольський висував проект об'єднання усіх чернігівських музеїв в один потужний заклад¹¹. Слід додати, що він займався ще й археологією, брав участь в Археологічних з'їздах, зокрема був одним з організаторів XIV Археологічного з'їзду у Чернігові, що відбувся в серпні 1908 р.

Помер П. Добровольський 3 вересня (21 серпня) 1910 р. і похований у Чернігові. Він відіграв важливу роль у розгортанні архівних та історико-краєзнавчих студій в регіоні й домогся перетворення ЧАК у серйозний науково-просвітницький осередок.

1. Труды Черниговской губернской архивной комиссии (далі – Труды ЧАК). – Чернигов, 1911. – Вып. 8 – С. 196.

2. Там само.

3. Там само.

4. Там само. – С. 197.

5. Там само.

6. Там само. – С. 198.

7. Коваленко О. Чернігівська архівна комісія (До 80-річчя з дня заснування) // Український історичний журнал. – 1976 – № 12. – С. 122.

8. Войцехівська І.Н., Семергей О.Л. Губернські вчені архівні комісії в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) // Київська старовина. – 1995 – № 6. – С. 109.

9. Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8 – С. 202.

10. Там само. – С. 200.

11. Енциклопедія історії України: в 5 т. – К., 2003. – Т. 1. – С. 420.